
BIBLIJSKA INTERTEKSTUALNOST
U KRONICI ROBERTA DE CLARIJA
OSVAJANJE CARIGRADA IZ 1204. GODINE

Patrick Levačić, Zadar

Sveučilište u Zadru
Odsjek za francuski jezik i književnost
e-mail: plevacic@unizd.hr

UDK: 94(4:569)“1204“
22
Izvorni znanstveni rad
Primljeno 3/2014.

Sažetak

Siromašan i pobožan križar iz Pikardije Robert de Clari autor je kronike Osvajanje Carigrada iz 1204. godine. Bio je svjedok Četvrtoga križarskog pohoda te svoju kroniku završava 1216. godine. Iz udaljene vremenske perspektive sagledava sve dobre i loše strane pohoda. S obzirom da je Četvrti križarski pohod neočekivano skrenuo s puta do Svete Zemlje, Clari s drugim pobožnim križarima dijeli nezadovoljstvo i traži moralno opravdanje i istinu. Križarska ideologija sada je podređena svjetovnim interesima Venecije pa je carigradski prostor kod kroničara Villehardouina izgubio svoju sakralnu vrijednost. S druge strane, kod Clarija, u epizodi Bogatstva i čudesnosti Carigrada, carigradski prostor nije desakraliziran pa nabrojane relikvije ne dobivaju samo značenje bogatog plijena. Od svih relikvija u radu se naročito analizira carigradska kristalna fiola, jer ne samo da je Villehardouin ne spominje već ta relikvija sadrži specifičnu biblijsku konotaciju. Clari spaja svjetovni događaj i zaboravljeni duhovni aspekt pohoda koji je sličan hodočasničkom diskursu jer svoju ontološku vrijednost postavlja na čovjeka kao homo viatora na putu prema eshatološkom Jeruzalemu. U tom spajanju svjetovnog i sakralnog Clari se koristi Biblijom. Na intertekstualnoj razini zbiljski se Carigrad tako, kroz formu urbane mirabilije, povezuje sa željenim idealnim gradom, neostvarenim Jeruzalemom.

Ključne riječi: križarska kronika, urbana mirabilija, relikvije Muke, intertekstualnost, Carigrad i eshatološki Jeruzalem.

UVOD

Starofrancuskoj križarskoj kronici autora Roberta de Clarija *Conquête de Constantinople* strana je književna kritika pristupala

najčešće pozitivistički.¹ U okviru hrvatske znanstvene historiografije najpoznatiji osvrt na Roberta de Clarija dao je akademik Petar Skok, *Tri starofrancuske kronike o Zadru*, 1951. godine. U tim radovima istraživačko svjetlo stoji na povijesnim okolnostima, križarskoj ideologiji, lingvističkim, leksičkim i sadržajnim razlikama između Clarija i najčešće spominjanoga kroničara Villehardouina te mnogobrojnim analizama o tome kako je i zašto došlo do osvajanja Zadra i Carigrada. Načelno se može reći da je Clarijeva kronika izvor informacija koje treba dovesti u vezu s drugim izvorima kako bi se rekonstruirao povijesni događaj. Temeljna zadaća kronike kao povijesnog teksta jest kronološki bilježiti događaje.² Za razliku od drugih srednjovjekovnih književnih vrsta (npr. *vitae*, *annales* i *gesta*) kronike su se pisale radi obrana i opravdanja određenih djela i pothvata pa autor kronike piše po narudžbi. Iako je kronika dominantno funkcionalna vrsta, u njima se mogu naći elementi fikcije, legende i mita.³ Danas je poznato da je Clari bio slabije informiran od kroničara Geoffroija de Villehardouina i da je bio sklon maštovitim opisima. Takva povijesna konstatacija otvara nam perspektivu da u Clarijevom dominirajućem dokumentarnom diskursu nađemo elemente fikcije koje povezujemo sa srednjovjekovnom sakralnom predodžbom prostora i vremena.

Ovim radom želimo pokazati dvije razine predodžbe prostora koje proizlaze iz Clarijeve kronike. Jedan je uvjetovan povijesnim događajem i možemo ga nazvati stvarnim, povijesnim ili svjetovnim prostorom. Drugi opis osvojenoga carigradskog prostora imaginarne je naravi i naslanja se na poznatu činjenicu da je Clari bio maštovit, što podrazumijeva strukturiranost još jednoga znakovnog sustava. Naša je hipoteza da se Clari pri opisu Carigrada koristio Biblijom i otuda u našem naslovu biblijska intertekstualnost.⁴ Iz epizode *Bogatstva i čudesnosti Carigrada* i iz kronike općenito pojavljuju se strukturalističke binarne opozicije (tipa sakralno-profano,

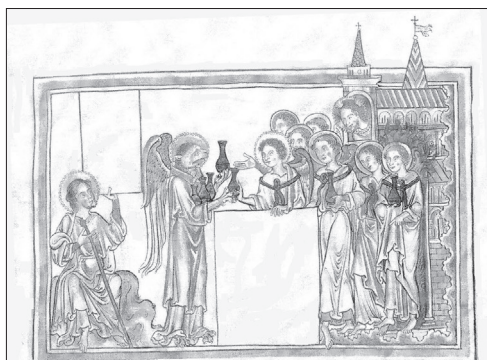
¹ Kao polazište uzimamo bibliografiju iz bilingvalnog izdanja, Robert de Clari, *La Conquête de Constantinople*, Édition bilingue, publication, traduction, présentation et notes par Jean Dufournet, Honoré Champion, Paris, 2004., 327-335. (U nastavku; Jean Dufournet, *La Conquête de Constantinople*).

² Vladimir Anić, Ivo Goldstein, *Rječnik stranih riječi*, Novi Liber, Zagreb, 2002., 754.

³ Gordana Galić Kakkonen, *Zadarski filološki dani/III*, članak, *Osvojenje Carigrada kao model ideološkog diskursa*, Sveučilište Zadar, Zadar, 2011., 355.

⁴ Intertekstualnost tumačimo prema Juliji Kristevi. "Na prostoru se jednoga teksta križa i međusobno neutralizira mnogo iskaza koji potječu iz drugih tekstova." Vladimir Biti, *Pojmovnik suvremene književne teorije*, MH, Zagreb, 1997. s.v. intertekstualnost, 154.

Providnost-nesretni i slučajni povijesni događaji, hodočasnička pobožnost-pljačkaški pohod križara te duhovni i koristoljubivi odnos prema relikvijama i osvojenom Carigradu) koje su se analizirale u dosadašnjim osvrtima. I Robert de Clari se morao nalaziti u ambivalentnoj situaciji jer je kao pobožan i siromašan križar morao spojiti ideološku opravdanost pohoda s osvajačkim porocima križara. Mašta se pokazuje kao korisno sredstvo da se načini takav kompromis. Drugi aspekt njegove mašte bio bi povezan s mitom o idealnom gradu. Idealan grad, koji zapadni kršćani nisu našli u Postanku, antičkom Rimu i Jeruzalemu, postaje Carigrad. Njega su godine 1204. osvojili križari. Književnost urbanih *mirabilia* u 12. stoljeću i početkom trinaestog je imaginarna. Tako Geoffroy de Villehardouin i Robert de Clari opisujući stvarni Carigrad pronalaze imaginarni grad, gdje se stvarnost pridružuje fikciji.⁵ Naslanjajući se na konstataciju Jacquesa Le Goffa, otvorili smo pitanje na kojim se sve imaginarnim osnovama prikazao stvarni Carigrad.

Or apres ceo que le temple ouert en ciel et
 l'aire de temple li ser angel que
 une les ser plas - n'alez de purpe neste et bla-
 cho et furent avec ce que le pre de cent tres
 de or et une des quatre bestes bailla as ser an-
 gles ser photes de or - plenes de l'ire de n' de n'
 tair saint fr. Et le temple est empli de fu-
 mee de la matelle de n' et de la necre et n' n' n'
 poel en ce que le temple de n' les ser plas an-
 vii. angles furent adheues.

Le ouerture del temple signefie que des se-
 crez de l'empire g'ite furent demustrez. G'ite
 y les prechiers que furent n' n' n' n' n' n'
 la neclure de purpe neste et bla - n' n' n' n'
 fic la n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n'
 n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n'
 n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n'
 n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n'
 n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n'
 n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n'
 n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n'
 n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n'
 n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n'

⁵ Jacques Le Goff, *Srednjovjekovni imaginarij*, Antibarbarus, Zagreb, 1993. 239.

BOGATSTVA I ČUDESNOSTI CARIGRADA

Clarijevo imaginarno može se smjestiti unutar antropoloških struktura, gdje se svaki proces stvaranja imaginarnog pretvori u *fantastičnu topologiju*.⁶ Carigradska riznica je topos neizrecivosti jer Clari kaže: (...) *i toliko mnogo drugih bogatih relikvija da vam ne mogu ispričati ni reći istinu*.⁷ U Carigradu kao *fantastičnom toposu* postoje dva povezana mitska motiva. U prvom stoji da se u gradu nalazi izvanredni kip na kojem je pisalo da će sa zapada doći osvajači Carigrada.⁸ U drugome je proročanski natpis o samom dolasku križara Francuza (*li Franchois*) u Carigrad (*Même cette conquête que firent les Français y était écrite et dessinée...*).⁹

Clari je volio bizantske proročanske motive koji podsjećaju na natpise iz arturovskih priča.¹⁰ Poznati medievalist Albert Pauphilet nalazio je motive kod Clarija, koji su vrlo udaljeni od povijesne točnosti (*fort éloigné de toute exactitude historique*).¹¹ Također, Clari se koristio svim formama nadnaravnog (*mirabilis, magicus* i *miraculosus*).¹² Sklonost maštovitosti povezana mu je s eshatološkom konotacijom Carigrada što ćemo u nastavku proširiti.

Teoretsku postavku Gilberta Duranda kako proučavanje imaginacije preko arhetipova prije ili kasnije vodi do eshatološke "geografije",¹³ uskladit ćemo s biblijskom intertekstualnošću Clarijeve epizode *Bogatstva i čudesnosti Carigrada*. Tu epizodu donosimo u vlastitom prijevodu, čime želimo preglednije osvijetliti razvojni put od arhetipskih elemenata do eshatološke "geografije".

⁶ O fantastičnoj topologiji u: Durand Gilbert, *Antropološke strukture imaginarnog*, August Cesarec, Zagreb, 1991., 371.

⁷ O toposima neizrecivosti u: Ernst R. Curtius, *Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje*, Naprijed, Zagreb, 1998., 176-178.

⁸ Jean Dufournet, *La Conquête de Constantinople*, Honoré Champion, Paris, 2004., 181.

⁹ Ibid., 183.

¹⁰ Régine Colliot, *Fascination de l'or à Byzance d'après le chroniqueur Robert de Clari*, Senefiance 12, C.U.E.R.M.A, Aix-en-Provence, 1983., 48.

¹¹ Jean Dufournet, nav. dj., str. 31.

¹² Jean Dufournet, nav. dj., str. 34. Više o tim formama u: Jacques Le Goff, *Srednjovjekovni imaginarij*, 1993., str. 39.

¹³ O toj tematici u Gilbert Durand, *Antropološke strukture imaginarnog*, 1991., str. 371-372.

Bogatstva i čudesnosti Carigrada

Kad grad bijaše osvojen i kad se hodočasnici nastaniše, kako sam rekao, i palače bijahu osvojene, nađosmo u tim palačama dosta, pa i previše bogatstva.

Palača Bukoleon bila je tako bogata i tako napravljena, što ću vam opisati. Unutar te palače koju je markiz držao, bilo je pet stotina soba¹⁴ koje su se sve držale jedna do druge i sve su bile napravljene od zlatnog mozaika; bilo je dobrih trideset kapelica, koliko velikih, toliko malih. Bila je jedna koju smo zvali Sveta kapela¹⁵, koja je bila toliko bogata i toliko uzvišena da nije bilo ni jedne šarke ni kračuna ni drugih željeznih spona koje ne bijahu od srebra. I nije bilo stupa koji ne bijaše od jaspisa ili porfira ili od bogatog dragog kamenja. A kapela je bila popločana bijelim mramorom koji je bio tako sjajan i proziran da se činilo da je napravljen od kristala. I ta kapela je bila tako bogata i uzvišena da se ne bi moglo riječima prikazati tu iznimnu ljepotu i tako veliku plemenitost te kapele.

Unutar te kapele nađosmo vrlo skupocjene relikvije, našlo se dva komada pravog Križa, toliko krupnih kao noga čovječja i toliko dugih kao polovina hvata; i našla se metalna oštrica koplja kojem je Našem Gospodinu bio proboden bok, i dva čavla kojima je bio pribijen u ruke i u noge; i našlo se u jednoj kristalnoj fioli¹⁶ i veliku količinu njegove krvi, i našla se tunika koju je bio odjenio i koju mu skinuše kad ga bijahu odveli na brdo Golgotu, i našla se blagoslovljena Kruna, napravljena od morske trstike, ali žestoko ljuta poput željeznog šila, kojom bijaše okrunjen. I našle su se halje Majke Božje i glava gospodina svetog Ivana Krstitelja, i toliko mnogo drugih bogatih relikvija da vam ne mogu ispričati ni reći istinu.¹⁷

¹⁴ U starofrancuskom izvorniku za pet stotina soba stoji „chinc chens mansions“. O tome da se *mansions* ne prevodi kao *maisons*/kuće, već kao *chambres*/sobe ili prostorije u članku: Georges Gougenheim, *Notes sur le vocabulaire de Robert de Clari et de Villehardouin*, Romania, t. LXVIII, 1944.-1945., str. 412.

¹⁵ Philippe Lauer navodi da je najprije riječ o *Spasiteljevu Oratoriju* (l'Oratoire du Sauveur), koji je bio iznimno bogat, a izgrađen je za vrijeme Bazilija I. (867.-886.). Philippe Lauer, *Robert de Clari. La Conquête de Constantinople*, Champion, Paris, 1924., str. 115.

¹⁶ U starofrancuskom izvorniku to je *fiolle*. Mnogi rječnici navode da je fiola u povijesnom značenju bočica uskog grla. U antičko doba upotrebljavala se za čuvanje mirisa i eliksira.

¹⁷ Dio ovog fragmenta, koji se neznatno razlikuje od našeg prijevoda, nalazimo u knjizi Jacquesa Le Goffa, *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*, Golden marketing, Zagreb, 1998., 183. Od drugih relikvija koje u nastavku Robert de Clari nabraja bit će i Sveto platno (Sindon, Turinsko platno). Više o tome u: Josip Marčelić, *Turinsko platno*, Duh i voda, Jelsa, 1994., 182.

Do sada je poznato da se Clarijevo gore spomenuto drago kamenje ne tumači doslovno jer očito ne odgovara stvarnom opisu Carigrada.¹⁸ Motiv zlata iscrpno se istražio u radu Régine Colliot, *Fascination de l'or à Byzance d'après le chroniqueur Robert de Clari*. Načelno se mnogi motivi zlata poklapaju s povijesnim činjenicama. Nanizane sobe od zlatnog mozaika rađene su od godine 694. i pripisuju se caru Justinijanu II. Međutim, Clari je najvjerojatnije navedenu epizodu napisao pet ili deset godina kasnije i on se mogao sjetiti samo silnog blještavila koje je mnoge posjetitelje prije njega znalo dovesti gotovo do hipnotičkog stanja. Danas se zna da su Bizantinci na nekoliko naslaga glatkog gipsa nanosili sloj pravoga zlata koji bi bio pomiješan s finim premazom translucidne mase čime bi se postiglo takvo blještavilo.¹⁹ Drugim riječima, Clari ne uviđa da je posrijedi određeno umijeće u stvaranju blještavila, nego se isključivo priklanja ideji o mitskom neizmjernom zlatnom bogatstvu. Realnost je ta da su bizantski carevi jačali svoj ugled tako što su poticali divljenje prema bogatstvu i zlatu.²⁰ Za Clarija je pak cijeli Carigrad u zlatu. Zamišlja kako su kroz carigradska Zlatna vrata (*Porte d'Or*) nekoć trijumfalno ulazili carevi. Na samom ulasku bi ih čekala zlatna bojna kola. To je mjesto metamorfoze čovjeka. "U Carigradu čovjek može postati gotovo zlatan, nestvaran stvor."²¹

Clari se motivima bogatstva nije samo divio nego je isticao negativnu stranu: pohlepu za plijenom.²² Kod Villehardouina i njegovih pratitelja pojavljuje se drugačiji odnos prema bogatstvu. Njima se religiozni osjećaj pomiješao s pustolovnim duhom koji voli pobjedu i užitak u plijenu. U tom svjetovnom interesu izgubio se prvotni pobožni cilj.²³

¹⁸ U kritičkom ruskom izdanju *Завоевание Константинополя* u prijevodu i komentaru M. A. Zaborove (Заборова), Nauka, Moskva, 1986., na stranici 150 i u komentaru 321 piše: Названия материалов, из которых яковы были построены константинопольские здания или сделаны их детали, не следует понимать в буквальном смысле: jaspere, porphile, riches pierre precieuses- распространенные в хронографии обозначения общего характера.

¹⁹ Régine Colliot, *Fascination de l'or à Byzance d'après le chroniqueur Robert de Clari*, *Senefiance* 12, 1983., 93-94.

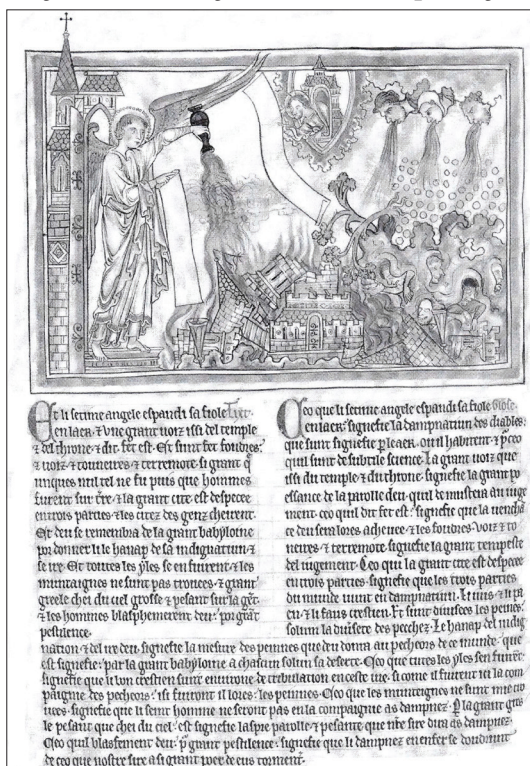
²⁰ *Ibid.*, 105.

²¹ *Ibid.*, 99.

²² Petar Skok, *Tri starofrancuske kronike o Zadru u 1202. godine*, 40.

²³ Jules Tessier, *La Quatrième croisade. La diversion de Zara et Constantinople*, 39-40. Geoffroi de Villehardouin, *La conquete de Constantinople par Geoffroi de Ville-Hardouin avec la continuation de Henri de Valenciennes: texte original accompagne d'une traduction par M. Natalis de Wailly, F. Didot, Paris, 1872.*, 147.

Od nabrojanih relikvija kritička izdanja najčešće ističu Križ i Sveto koplje. Komadi Križa (u starofrancuskom izvorniku *Vraie Crois*, u doslovnom prijevodu “pravi križ”) spadaju u najdragocjenije relikvije kršćanstva i u srednjovjekovnim pričama često imaju čudesna svojstva. Pouzdanost Clarijeva iskaza potvrđuje se kod jednog novgorodskog hodočasnika. Dobrinja Jadrejkovič (Добрыня Ядрейкович) je svojim očima vidio komade križa u crkvi svete Mudrosti (svete Sofije).²⁴ Sveto koplje je naročito za vrijeme Prvoga križarskog pohoda bilo predmetom zanimanja. Prema bizantskoj tradiciji godine 614., nakon arapskog zauzeća Jeruzalema, relikvija je bila odnesena u Carigrad i postavljena u crkvu svete Sofije. Poslije se koplje opet vratilo u Jeruzalem, a potom se drugoj polovici XIII. stoljeća nanovo pojavilo u Carigradu.²⁵ Sve nabrojene relikvije u tekstu mogu se dovesti u okvir tradicije ili sadržaja iz Evandjelja. Samo kristalna fiola u kojoj je Kristova krv pokazuje se kao relikvija koja nema biblijski kontekst i predaju.

Ceste femme angelo esparant la fiote
 en laen & une grant noz ista del temple
 del thone & dit: fer est finit & fondue
 & noz & courtes & terrement li grant q
 unques n'ist ret ne fu puis que hommes
 furent sur terre & la grant cite est despece
 en trois parties & les cites des gentz chetent
 est deu se remembra de la grant babylone
 par donner li le banap de la magnatun &
 se ne est toutes les ples se en furent & les
 munitaignes ne sunt pas tronces & grant
 grele chet du ciel grosse & pesant sur la gie
 & les hommes blasphemement deu p' grant
 pestilence.
 n'aron & del tre den, signifie la mesure des peines de ce monde que
 est signifie par la grant babylone a chascun selon sa debere. C'eo que c'ues les ples se fu
 signifie que li un crestien fuit en unme de tribulation en ceste cite li come il furent et la com
 paignie des pechors: si furent il totes les peines. C'eo que les munitaignes ne sunt mes
 tues signifie que li femr homme ne seront pas en la compaignie as dampnez. Et la grant gre
 le pesant que chet du ciel: est signifie la s'ne parole & pesant que nre sire d'ia as dampnez.
 C'eo qual blasphemement deu p' grant pestilence: signifie que li dampnez en enfer se d'adon
 de ce que noster sire a li grant poee de eus toment.

Ceo que li femme angelo esparant la fiote
 en laen: signifie la dampnacion des diables
 que sunt signifie pleces. C'ist il habiter & poe
 qui sunt de s'ne cite. La grant noz que
 ista del temple & del thone: signifie la grant p
 estance de la provote deu: qui li m'istia au iuge
 ment: ceo qui dit fer est: signifie que la t'endit
 ce deu se remembra: & les fontines: noz & ro
 neures & terrement: signifie la grant tempeste
 del iugement. C'eo qui la grant cite est despece
 en trois parties: signifie que les trois parties
 du monde sunt en dampnacion. Et mes: n'ist
 en: n'ist faus crestien. Et finit: d'ist toutes les peines.
 Et les munitaignes: sont li banap del iudij
 selon li d'ist des pechors. Et le banap del iudij
 n'aron & del tre den, signifie la mesure des peines de ce monde: que
 est signifie par la grant babylone a chascun selon sa debere. C'eo que c'ues les ples se fu
 signifie que li un crestien fuit en unme de tribulation en ceste cite li come il furent et la com
 paignie des pechors: si furent il totes les peines. C'eo que les munitaignes ne sunt mes
 tues signifie que li femr homme ne seront pas en la compaignie as dampnez. Et la grant gre
 le pesant que chet du ciel: est signifie la s'ne parole & pesant que nre sire d'ia as dampnez.
 C'eo qual blasphemement deu p' grant pestilence: signifie que li dampnez en enfer se d'adon
 de ce que noster sire a li grant poee de eus toment.

²⁴ M. A. Zaborova, *Завоевание Константинополя*, 1986., 150.

²⁵ *Ibid.*, 150.

FIOLA - STVARNA ILI IZMIŠLJENA RELIKVIJA

Danas se mogu naći mnogi podaci koji bi fiolu protumačili kao stvarnu relikviju koju je Clari doista vidio u Carigradu. Prvo, u životopisu Roberta Clarija stoji da je nakon smrti Balduina I. donio iz Carigrada relikvije za samostan u Corbieu, u Pikardiji, gdje je i napisao svoju kroniku.²⁶ Povijest nam govori da je fiola iz Carigrada prebačena u Veneciju. Drugi put osvojen u borbi, Carigrad bijaše porobljen i spaljen. Prema računici povjesničara Darua vrijednost plijena premašivala je više od 200.000.000 franaka. Križari su naročito oteli sve relikvije iz tog grada, koji je njima bio obilno opskrbljen. Dandolo posla, sa svoje strane, u Veneciju autentični komad drveta s pravog križa, ruku (od ramena do zglavka) Ivana-Krstitelja, tijela svete Lucije i svetog Šimuna i fiolu u kojoj je krv Isusa Krista.²⁷ Nakon toga kretanje fiole vodi do kralja Luja IX., koji je od Mlečana godine 1239. kupio tu relikviju radi utemeljenja *Sainte Chapelle*. Fiola je najvjerojatnije u razdoblju Revolucije nestala jer je na inventarskom popisu iz godine 1740. i dalje postojala.²⁸ Na jednom latinskom inventarskom popisu relikvija iz križarskog pohoda, koji navodi Paul Riant u knjizi *Trois inscriptions relatives à des reliques rapportées de Constantinople par des croisés allemands*, na stranici 19 može se primijetiti da su sve relikvije što ih spominje Clari u gore navedenom fragmentu uredno popisane, samo se umjesto fiole, koja bi se trebala nalaziti pod brojem 9, koristi naziv *caligis de Domino* (Gospodinov kalež). Mnoga pitanja oko podrijetla fiole su, dakle, ostala otvorena.²⁹

U kritičkim izdanjima kronike ima mnogo podataka o tome kako su se relikvije Muke Kristove našle u Carigradu, dok

²⁶ Usp. Petar Skok, *Tri starofrancuske hronike o Zadru u godini 1202.*, 1951., 39.

²⁷ U izvorniku: *Prise d'assaut une seconde fois, Constantinople fut pillée et brûlée. Le butin qu'on y fit s'élevait, d'après les calcul de M.Daru, à plus de 200,000,000 de francs. Les croisés s'arrachaient surtout les reliques, dont la ville était amplement pourvue. Dandolo pour sa part envoya à Venise un morceau authentique du bois de la vraie croix, un bras de saint Jean-Baptiste, le corps de sainte Luce, celui de saint Siméon et une fiole du sang de Jésus-Christ*, u: M.Le d'Hoefler, *Nouvelle Biographie Générale*, Firmin Didot Frères, Paris, MDCCCLV, s.v. Dandolo, 915.

²⁸ Usp. Jannic, Durand, *Les reliques de Constantinople*, u: Dossiers d'Archéologie, Faton, vol. n° 264. *La Sainte- Chapelle*, lipanj, 2001., 60-65.

²⁹ Francuski povjesničar Fernand Mély iscrpno je analizirao carigradske relikvije na osnovi Paula Rianta *Exuviae sacrae Constantinopolitanae* t. I. i II. Genève, 1877., 1878., te nigdje ne spominje fiolu. Usp. Fernand Mély, *Exuviae sacrae Constantinopolitanae*, E. Leroux, Paris, 1904., I-II (Predgovor) i 53-54.

podrijetlo prijenosa fiole nije zabilježeno. Iz svega rečenog može se zaključiti da je fiola zabilježena nakon Clarijeve kronike i da prije toga ne postoje povijesni dokazi za tu relikviju.³⁰ Za tu carigradsku relikviju očito nije postojala ni usmena predaja, pa stoga zaključujemo da ju je Robert Clari potaknut povijesno-ideološkim okolnostima, najvjerojatnije izmislio u svojoj mašti. Nemoguće je objasniti proces kako je sam naziv nestvarne fiole prešao u značenje konkretne i stvarne relikvije. Prijelaz nestvarne fiole u stvarnu relikviju očito se dobro uklapao u srednjovjekovno kolektivno uvjerenje.

Razlozi koji su Clarija motivirali da izmisli fiolu mogu biti mnogobrojni. Kao prvo, u latinskoj verziji Biblije na mnogim mjestima nalazimo riječ *phiala*. Ona je kod poznavatelja Biblije i pripadnika ondašnjeg klera ili kod Clarijevih slušatelja morala buditi određene asocijacije.³¹ Brojnost biblijskih fioala nije nevažan podatak. Fiole se uglavnom nalaze u Starom zavjetu,³² a najbliža strukturalna analogija s carigradskom epizodom javlja se kod Jeremije 52,14-18. Naime, Clarijev postupak pripovijedanja od općenitog do pojedinačnog (osvajanje grada - upad u sakralni prostor - fiola) podudara se s Jeremijom 52,14-18.³³

Biblijska konotacija koju izaziva *phiala* ukazuje na motivaciju da se Četvrti križarski pohod iščitava kao povijesni događaj koji se uklapa u Božji plan i providnost. Profanom događaju treba dati okvir sakralnog. Proročanski motivi koje smo prije spomenuli

³⁰ Ovdje se ograđujemo od drugih tradicija u kojima se spominje fiola. U radu mislimo najprije na carigradsku fiolu čije podrijetlo nije poznato. Tako je primjerice fiolu iz Jeruzalema u Brugge (fr. Bruges) prenio opat Leon (Leonius) iz Laubesa i Saint-Bertina, koji je otišao u Svetu Zemlju godine 1146. Više u tome u: Pastoret E., Brial, M. i Danou, P., *Histoire littéraire de la France*. T. XIII, 1869., str. 317-319.

³¹ Ikonografija u prilogu i popratna starofrancuska riječ *fiole* u tekstu to nam može potvrditi.

³² Usp. Br 7,13; 7,85; 1Kr 7,50; 2 Kr 25,15; Mak 1,23; Suci 5,25; Izl 25,29; 37,16. Latinske inačice fiole mogu se naći na internetskoj stranici: <http://www.sacredbible.org/studybible>.

³³ Jr 52,14-18 *et totum murum Hierusalem per circuitum destruxit cunctus exercitus Chaldeorum qui erat cum magistro militiae de pauperibus autem populi et de reliquo vulgo quod remanserat in civitate et de perfugis qui transfugerant ad regem Babylonis et ceteros de multitudine transtulit Nabuzardan princeps militiae de pauperibus vero terrae reliquit Nabuzardan princeps militiae in vinitores et in agricolas columnas quoque aereas quae erant in domo Domini et bases et mare aereum quod erat in domo Domini confregerunt Chaldei et tulerunt omne aes eorum in Babylonem et lebetas et creagras et psalteria et fialas et mortariola et omnia vasa aerea quae in ministerio fuerant tulerunt.*

naznake su takvog mitskog diskursa. Clari nam drugim riječima želi prenijeti istinu u obliku cikličkog ponavljanje istog, a ne kao linearno promatranje jednog samodostatnog događaja u prošlosti. On bira grčku riječ *phiala* jer ona sadrži cikličku asocijaciju dok konkurentna latinska riječ *ampula* ne izaziva biblijske konotacije i cikličku simboliku.³⁴ *Ampula* se ne pojavljuje u biblijskom kontekstu već u događaju koji se jednom dogodio i završio.³⁵ Uz tu relikviju ide svjetovna konotacija, odnosno priča o Karlu Velikom. Naime, najstariji zapis o relikvijama Svete Krvi na prostoru Europe nastao je oko godine 950. pod nazivom *Translatio Sanguinis Domini*. Neki je jeruzalemski upravitelj pod imenom Asan (fr. *Azan, prêtre de Jérusalem*) donio iz Jeruzalema znatnu količinu relikvija na Korziku. Nadao se da će ih Karlo Veliki doći vidjeti i preuzeti, no brzo se razočarao, jer se umjesto Karla pojavio čovjek koji je bio zadužen za tu misiju, opat Waldo iz Reichenaua. Asan mu je uručio ampulu krvi koja je poslije bila postavljena u carskoj kapeli te mali zlatni križ koji je također na krajevima sadržavao krv.³⁶

U književnoj kritici neupitno je da se Clari pri opisu relikvijskog inventara koristio ruskim hodočasničkim zapisom.³⁷ Anton iz Novgoroda opisao je carigradsku riznicu relikvija gotovo na isti način kao i Clari.³⁸ Pouzdano se zna da je ruski hodočasnik bio u Carigradu, i to baš u Svetoj Sofiji, 21. svibnja 1200. godine.³⁹ Donosimo njegov hodočasnički zapis u prijevodu: "Unutar carske Zlatne palače (*Palais d'or*) izvanredan je križ, kruna, spužva i čavli. Nalazi se krv Kristova, purpurni pokrov (Kristov), koplje, trstika,

³⁴ Više o cikličkim simbolima vidi u: Gibert Durand, *Antropološke strukture imaginarnog*, 243.

³⁵ U francuskoj verziji Otkrivenja iz 13. stoljeća ne koristi se ampula. U latinskoj verziji Otk 16, 17 *Et septimus angelus effudit phialam suam in aerem*. Na starofrancuskom Otk 16,17: *Et li setime angele expandi sa fiole en l'aer*. Više o tome u: Delisle, L. i Meyer, P., *L'apocalypse en français au XIII siècle*, 1901., 86.

³⁶ Pierre Saintyves, *Les Reliques et les Images légendaires*, str. 159. Saintyves navodi da je Asan Waldu dao fiolu, no iz latinskog izvornika vidimo da je riječ o ampuli. U *Monumenta Germaniae Historica*, Leipzig, 1925., nalazimo u poglavlju *Ex Translatione Sanguinis Domini* latinski izvornik koji to potvrđuje: "Haec sunt ergo illa dona honorabilis cunctoque orbi optamissima, et haec est illa gaza sacrosancta supraque omnes preciositates dignissima, quae de Corsica insula gloriossissimo imperatori Karolo delata est: Ampulla una ex lapide onichino, de Salvatoris sanguine plena", 447.

³⁷ Albert Pauphilet, *Sur Robert de Clari*, Romania t. LVII, 1931., 305-306.

³⁸ Ibid., 305-306.

³⁹ Marcelle Erhard, *Le livre du pèlerin d'Antoine de Novgorod*, Romania, t. LVIII, 60e année, 68/1932., 44.

veo Majke Božje, pojas i halja Gospodinova, povoj, vezice i sandale Gospodinove.”⁴⁰

Čitajući novgorodski zapis, Clari je razmišljao kako da taj opis riznice uskladi sa svojom kronikom. Vjerojatno je pomislio kako Anton iz Novgoroda nije pojasnio u čemu se nalazi krv Kristova jer nema formalnog aspekta (posude, bočice, fiole, ampule i tome slično).⁴¹ Iz novgorodskog zapisa spomenuta krv Kristova uključena je u biti u mnogim nabrojanim relikvijama Pasije i očito ruski hodočasnik nije imao razloga spomenuti fiolu ili bilo koju drugu posudu. Komparativnim se uvidom potvrđuje da je Clari zapravo izmislio fiolu, i to na način kao da je htio dopuniti hodočasnički zapis Antona iz Novgoroda.

Ta je dopuna vjerojatno rezultat njegovog osobnog duhovnog stanja. S jedne strane, on je siromašan pobožni križar, a s druge je morao djelomično opravdati osvajanje Carigrada i križarsku ideologiju. Clari završava svoju kroniku s godinom 1216. Pogledom iz udaljene vremenske perspektive mogao je sagledati sve dobro i zlo koje su napravili križari. Opravdanjem pohoda tako što se došlo do neprocjenjive Kristove relikvije, ublažile bi se eventualne osude što pohod nije oslobodio Kristov grob. Fiola kao i grob nije u posjedu pravih vjernika i time se stvara (na razini recepcije kronike) još jedan opravdavajući motiv pri rekonstruiranju pohoda na Carigrad. Vjerojatno su time Clarijevo slušateljstvo i kler mogli lakše pozitivno ocijeniti opravdanost križarskog osvajanja Carigrada. Da se relikvije Muke inače dovode u vezu s Kristovim grobom, može se vidjeti iz hodočašća igumena Danijela. On navodi da je sveta Helena pronašla križ, čavle, krunu, koplje, spužvu i trstiku. Nakon toga odmah spominje Sveti Grob i Golgotu.⁴² Po tom hodočasničkom modelu opisa svetog prostora mogla se na razini recepcije stvoriti određena analogija između fiole/Carigrada i groba/Svete Zemlje. U tom kontekstu *fiola* nije postojala, nego je postavljena da bi se stvorio dojam strukturalne podudarnosti između Carigrada i Svete Zemlje.

⁴⁰ Kako nismo našli ruski izvornik, koristili smo se francuskim prijevodom: *Il y a dans le Palais d'or de l'empereur une croix insigne, la couronne, l'éponge, les clous. Il s'y trouve du sang du Christ, le manteau de pourpre (du Christ), la lance, le roseau, le bandeau frontal de la Sainte Mère de Dieu, la ceinture et la chemise du Seigneur, l'écharpe, les lacets et les souliers du Seigneur.* Marcelle Erhard, *Le livre du pèlerin d'Antoine de Novgorod*, Romania, t. LVIII, 60e année, 68/1932., 57.

⁴¹ Spomenimo i to da slično nabranje relikvija Muke nalazimo i kod drugih ruskih hodočasnika. Usp. Fernand Mély, *Exuviae sacrae Constantinopolitanae*, E. Leroux, Paris, 1904., 112.

⁴² M. B. De Khitrovo, *Itinéraires russes en Orient*, Genève, 1889., 16.

OD POVIJESTI I ARHETIPSKIH MOTIVA DO ESHATOLOŠKE "GEOGRAFIJE"

Službeni izgovor za Četvrti križarski rat bio je raskolničko ponašanje Bizantinaca, a glavni krivac za to bio je car Aleksije III. Tako će Clari u svojoj kronici reći: *Biskupi i svećenici vojske razgovarahu zajedno, i ustvrdiše da je bitka bila opravdana i da smo ih smjeli napasti budući da su se nekoć pokoravali Rimu, a sada ga više ne slušaju. Zato, rekoše biskupi, napasti ih nije grijeh, nego naprotiv veliko djelo milosrđa.*⁴³

Nećemo ulaziti u faktičnost Clarijeva iskaza. Zanima nas kako je napisano, a ne poklapa li se njegov iskaz s povijesnom istinom. Clari želi biti objektivan, no vidljivo je da on ujedno prenosi i svoje duhovno stanje i određeno razočaranje u moral klera. Još je Petar Skok ustvrdio da Clari nije pisao tako da je morao pravdati pohod, a takav je diskurs bitno različit od ideološki nastrojenog kroničara Martina de Canala, koji je interese Venecije u Četvrtom križarskom pohodu usklađivao sa stajalištima Crkve.⁴⁴ Clarijevo *napasti ih nije grijeh*, suprotstavlja se u biti stajalištu pape Inocenta III. "Bizant prema papinu planu nije trebalo pokoriti oružjem, već ga podrediti Stolici svetog Petra crkvenom unijom te bi on uz bok zapadnoga kršćanstva sudjelovao u križarskom pohodu."⁴⁵ No došlo je do sekularizacije križarske ideje tako da su se križari stavili na raspolaganje venecijanskim interesima.⁴⁶ Uvjetno se može reći da je jedan dio klera pao pod venecijanski utjecaj, no dio klera sigurno je iskaz *napasti ih nije grijeh, nego naprotiv veliko djelo milosrđa* tumačio kao sekularizaciju pohoda. U iskazu *nekoć pokoravali Rimu, a sada ga više ne slušaju* provlači se ideja o stoljetnoj univerzalnoj misiji Rima, povezana s augustinskim poimanjem povijesti.⁴⁷

Moralni aspekt, da je napad *veliko djelo milosrđa*, morao je intrigirati pobožnog Clarija. Na racionalnoj razini može se reći da je napad opravdan jer se više ne sluša Rim, no u ideji milosrdnog napada pojavljuje se neobično emocionalno stapanje pravde i gnjeva. Takva ideja možda je bila bliska onim biskupima koji su

⁴³ Usp. Jacques Le Goff, *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*, Golden marketing, Zagreb, 1998., 181.

⁴⁴ Usp. Petar Skok, *Tri starofrancuske kronike o Zadru 1202. godine*, 1951., 37 i 43.

⁴⁵ Georgije Ostrogorski, *Povijest Bizanta 324.-1453.*, Golden marketing, Zagreb, 2002., 221.

⁴⁶ Ibid., usp. 222.

⁴⁷ Usp. Ernst R. Curtius *Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje*, 36-37.

htjeli izbjeći posvjetovljenje pohoda. Morao se dakle napad opravdati iz neke druge uzvišenije perspektive pa se u tom kontekstu mogao pojaviti analogni model milosrđa, kad Bog svojim gnjevom želi uspostaviti pravdu. Teofanijsku vezu pravde i gnjeva nalazimo u Otkrivenju 16, 1-7: "I začujem anđela vóda gdje govori: 'Pravedan si, Ti koji jesi i koji bijaše, Sveti što si tako dosudio! Oni su prolili krv svetih i proroka i stoga ih krvlju napajaš! Zavrijedili su!'" U cikličkom i zatvorenom vremenu mnoštvo se potvrđuje jednim. U smanjenoj raznolikosti ljudskog postojanja pojavljuju se tako strukturalne analogije.⁴⁸

Drugim riječima spomenuti Clarijevi biskupi su u neposluhu prema Rimu prepoznali ponavljanje nečega što je bilo u prošlosti i što će biti u budućnosti. Naravno da oni nisu napad kao *veliko djelo milosrđa* moralno preispitali, nego su Clarijevi biskupi napad pravdali odnosima pravde, gnjeva i milosrđa na osnovi mitsko-biblijske kontekstualizacije povijesti.⁴⁹ Naime, povijesna shema: nepokoravanje Rimu (*nekoć pokoravali Rimu*) - napad na grešnike (*napasti ih nije grijeh*) i milosrđe (*veliko djelo milosrđa*) strukturalno odgovara apokaliptičnom obrascu: nepokoravanje Bogu - anđeo napada grešnike i s obzirom na konačnu eshatološku pravednost može se donekle govoriti o velikom milosrđu. Na takvoj mitskoj, eshatološkoj i arhetipskoj razini moguće je da je dio klera pravdao napad kao *veliko djelo milosrđa*.

U samoj kronici pojavljuje se također ideja o Božjoj pravednosti koja je zadesila križare 14. travnja 1205., kad su doživjeli težak poraz kod grada Hadrianopola. U toj bitci poginuo je barun Louis de Blois, koji je inače sudjelovao u podjeli plijena i relikvija iz osvojenog Carigrada. Zbog skretanja s pravog puta Božjega i pohlepe koja se pojavila, Clari piše sljedeće: "*Tako se stvori odmazda Božja zbog oholosti i nepoštenja prema siromašnima iz vojske i zbog užasnih grijeha što počinije u gradu nakon što ga bijahu osvojili.*"⁵⁰ Na taj se način Clarijeva kronika čak nalazi u potpunom kontrastu prema Villehardouinovoj.⁵¹

⁴⁸ O toj temi više u: Gilbert Durand, *Antropološke strukture imaginarnog*, 1991., 245.

⁴⁹ Usp. Jean Flori, *La guerre sainte*, Aubier, Paris, 2001., 302-304.

⁵⁰ Usp. Jean Dufournet, *La Conquête de Constantinople*, 2004., 208, 209 i 266. U starofrancuskom izvorniku stoji: *Ensi faitement se verja Damedieus d'aus pour leur orguel et pour le male foi qu'il avoient portee a le povre gent de l'ost, et les oribles pektiés qu'il avoient fais en la chité, après chou qu'i l'eurent prise*, 208.

⁵¹ Usp. Jean Longnon, *Les compagnons de Villehardouin*, Librairie Droz, Genève, 1978., 202.

Clari nas dakle upućuje na duhovno stanje koje je vladalo u vrijeme pohoda. Stvara sintezu različitih pogleda na pohod i zanimaju ga emocije onih ljudi koji su pravdali osvajanje Carigrada tako i onih pobožnih nezadovoljnih križara koji su očekivali pohod u Svetu Zemlju. Ogorčenost se isto tako mogla pojaviti na temelju toga što se Carigrad tri dana palio i pljačkao godine 1204., i to za vrijeme Cvjetnice.⁵² Njegova je kronika slojevita jer propituje moral i čovjekovo poslanje na Zemlji te zato smatramo da se ona proteže od povijesti i arhetipskih motiva do eshatološke "geografije". Na arhetipskoj razini može se naći sinteza motiva napada, milosrđa i gore spomenute *phiale* u obliku apokaliptičnog "milosrdnog" anđela koji sadržaj fiole (u hrvatskom prijevodu Biblije to je čaša) izlijeva na grešnike.⁵³ Vjerojatno je to bio još jedan motivirajući razlog zbog kojeg je Robert de Clari posegnuo za izmišljenom fiolom.

Kroz biblijsku intertekstualnost epizode *Bogatstvo i čudesnost Carigrada* dolazi do prepletanja povijesnog prostora eshatološkom "geografijom". Ta "dislokacija" teksta također odgovara zbiljskoj dislokaciji samog pohoda. Naime, pobožne je križare za svaku promjenu itinerarija (Venecija-Zadar-Krf-Carigrad) trebalo držati na okupu i u uvjerenju da je promjena puta zapravo najbrži način da se dođe do Svete Zemlje.⁵⁴ Kako se put nije nastavio, tako se Carigrad na intertekstualnoj razini pretvorio u željeni Jeruzalem s eshatološkim konotacijama. Ikonografska razina možda nije toliko neposredna koliko je to očito u samom Clarijevu tekstu. Kad Clari kaže da "je bilo pet stotina soba koje su se sve držale jedna do druge i sve su bile napravljene od zlatnog mozaika; (...) I nije bilo stupa koji ne bijaše od jaspisa ili porfira ili od bogatih dragih kamenja. A kapela je bila popločana takvim bijelim mramorom koji je bio tako sjajan i proziran da se činilo da je napravljen od kristala", tada se čini vrlo očitim da je poznao biblijski opis Novog Jeruzalema. U Otk 21,11 tako stoji da je grad "sav u slavi Božjoj, blistav poput dragog kamenja, kamena slična kristalnom jaspisu"; pa dalje u Otk 21,18: "Zidine su gradske sagrađene od jaspisa, a sam grad od čistog zlata, slična čistu staklu"; zatim u Otk 21,19: "Temelji su gradskih zidina urešeni svakovrsnim dragim kamenjem: prvi je

⁵² Jean Ebersolt, *Constantinople Byzantine et les Voyageurs du Levant*, Ernest Leroux, Paris, 1918., 40.

⁵³ O tome da su biblijske fiole važan motiv, pokazuju ilustracije s popratnim starofrancuskim tekstom u prilogu. Ilustracije su dostupne na internetskoj stranici www.gallica.bnf.fr pod naslovom *Apocalypse glosée* (en français) autora Maitre de Sarum - Enlumineur, folio 30 i 32.

⁵⁴ Usp. Albert Pauphilet, *Sur Robert de Clari*, Romania, t. 1.LVII. 1931., 293.

temelj od jaspisa", te u Otk 21,21: "A gradski trg-čisto zlato, kao prozirno staklo". Sve ove poveznice Jeruzalema i Clarija uklapaju se, između ostalog, i u srednjovjekovno poimanje lijepog, koje je redovito bio sinonimno povezano s pojmovima sjajnog, blistavog, svetog, dobrog i bogatog pa se katkad u tome znao izgubiti realni doživljaj proputovanog prostora.⁵⁵

Spomenimo i to da su nabrojane relikvije u našoj epizodi izvorno bile povezane s Jeruzalemom, iz čega nije teško napraviti poveznicu Carigrada i novog Jeruzalema. Na osnovi biblijske intertekstualnosti epizode pojavljuje se ideja da Clarijevu kroniku smjestimo unutar esencijalne ideje hodočašća. U hodočasničkom diskursu često se pojavljuje ideja povratka u zemlju koju je čovjek svojom krivnjom izgubio. Čovjek je prognan iz Raja, luta svijetom i eshatološki povratak je u novom Raju, odnosno u Nebeskom Jeruzalemu. Ljudski se život shvaća kao metafora putovanja. Jedno francusko djelo iz XIV. stoljeća *Pèlerinage de la vie humaine* Guillaumea de Deguilevillea najbolje može predstaviti tu topos-viziju (*vision topique*), koja isključuje pojedina putovanja čineći od cijelog života *homo viator*a hodočasnika prema Nebeskom Jeruzalemu.⁵⁶ U traženje moralne istine o pohodu Clari je najvjerojatnije uključio takav ontološki aspekt *homo viator*a na intertekstualnoj razini u epizodi *Bogatstvo i čudesnost Carigrada*. Time je uz svjetovnost pohoda, koja je izazivala sumnju, stvorio "svijet oslobođen sumnje", što odgovara srednjovjekovnom poimanju *čudesnog*, odnosno *mirabilisa*.⁵⁷

ZAKLJUČAK

U dosadašnjim se istraživanjima Clarijeva carigradska epizoda nije dovodila u vezu s Biblijom. Ovim smo radom pokazali opravdanost te hipoteze na nekoliko razina. Kao prvo, Clari u nabranju relikvija spominje fiolu, čije povijesno podrijetlo i predaja nisu poznati, što je razvidno i iz novgorodskoga hodočasničkog zapisa. Firole se, s druge strane, često spominju u Bibliji, što očito ukazuje na želju Roberta de Clarija da kod čitatelja/slušatelja svojega vremena stvori asocijaciju na Bibliju. Mnoštvo biblijskih fiola (*phiala*) tome ide u prilog. Najbliža strukturalna analogija s carigradskom epizodom pojavljuje se

⁵⁵ Usp. Jacques Le Goff, *Civilizacija srednjovjekovnog zapada*, 1998., 442.

⁵⁶ Usp. Friedrich Wolfzettel, *Le discours du voyageur*, P.U.F., Paris, 1996., 16.

⁵⁷ O pojmu *mirabilis* u Jacques.Le Goff, *Srednjovjekovni imaginarij*, 1993., 36.

kod Jr 52,14-18. Podudarnost Clarija i Jr 52,14-18 temelji se na istovjetnoj narativnoj strukturi: osvajanje grada - upad u sakralni prostor - fiola.

Drugi razlog upletanju biblijskih motiva u epizodi *Bogatstva i čudesnosti Carigrada* temelji se na neočekivanoj promjeni itinerarija u Četvrtom križarskom pohodu. Razočaranje što se nije išlo do Svete Zemlje i Jeruzalema, stvorilo je kod Clarija osjećaj nostalgije pa se u toj epizodi na citatnoj i intertekstualnoj razini pojavljuju elementi eshatološkog Jeruzalema, što je povezano s ontološkim aspektom *homo viatora*. Ta "dislokacija" teksta (Carigrad-Jeruzalem) odgovara zbiljskoj dislokaciji samog pohoda jer je pobožne križare u svakoj promjeni itinerarija (Venecija-Zadar-Krf-Carigrad) trebalo držati na okupu i u uvjerenju da je promjena plana putovanja zapravo najbrži način da se dođe do Svete Zemlje. Iz udaljene vremenske perspektive Clari traži moralno opravdanje i istinu pa kroz biblijsku intertekstualnost pri opisu carigradskoga prostora obnavlja ideju o sakralnosti pohoda, što je bilo uvjerenje mnogih pobožnih križara.

Bibliografija:

- Apocalypse glosée*, autor nepoznat, autor iluminacija Maître de Sarum.-Enlumineur, manuskript nastao između 1240.-1250.
- Brial, Michel-Jean-Joseph, Daunou, Pierre-Claude-François i Pastouret, Emmanuel, *Histoire littéraire de la France.*, t. XIII, suite du XIIe siècle, V. Palmé, Paris, 1869.
- Clari, Robert de, *La Conquête de Constantinople*, Éd. par Philippe Lauer, Classiques français du Moyen Age, n° 40, Paris, 1924.
- Clari, Robert de, *La Conquête de Constantinople*, Édition bilingue, publication, traduction, présentation et notes par Jean Dufournet, Honoré Champion, Paris, 2004.
- Клари, Роберт де, *Завоевание Константинополя*, перевод, статья и комментарии, М.А.Заборова, Наука, Москва, 1986.
- Colliot, Régine, *Fascination de l'or à Byzance d'après le chroniqueur Robert de Clari*, *Senefiance* 12, 1983. str.93.-110.
- Curtius, Ernst Robert, *Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje*, preveo Stjepan Markuš, Naprijed, Zagreb, 1998.
- Delisle, Léopold i Meyer, Paul, *L'apocalypse en français*, Firmin Didot, Paris, 1901.
- Durand, Gilbert, *Antropološke strukture imaginarnog*, Uvod u opću arhetipologiju, prijevod s francuskoga Jagoda Milinković i Mirna Cvitan, August Cesarec, Zagreb, 1991.
- Durand, Jannic, Les reliques de Constantinople, u: *Dossier d'archéologie*, Fatou, vol. 264. "La Sainte Chapelle", lipanj 2001., str. 60-65.

- Ebersolt, Jean, *Constantinople Byzantine et les Voyageurs du Levant*, Ernest Leroux, Paris, 1918.
- Erhard, Marcelle, Le livre du pèlerin d'Antoine de Novgorod, *Romania*, t. LVIII, 60e anné, 58/1932. god. str. 44-65.
- Flori, Jean, *La guerre sainte*, Aubier, Paris, 2001.
- Galić Kakkonen, Gordana, *Osvojenje Carigrada kao model ideološkog diskurs*, Zadarski filološki dani/III. Zbornik radova, Sveučilište Zadar, 2011., str. 353-372.
- Gougenheim, Georges, Notes sur le vocabulaire de Robert de Clari et de Villehardouin, *Romania*, t. LXVIII., 1944.-1945., str. 401-421.
- Hoefler, M. Le de, *Nouvelle Biographie Générale*, Firmin Didot Frères, Paris, MDCCCLV.
- Khitrovo, M.B. De, *Itinéraires russes en Orient*, Genève, 1889.
- Le Goff, Jacques, *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*, prevela Gordana Popović, Golden marketing, Zagreb, 1998.
- Le Goff, Jacques, *Srednjovjekovni imaginarij*, prijevod Melita Svetl, Antibarbarus, Zagreb, 1993.
- Longnon, Jean, *Les compagnons de Villehardouin*, Librairie Droz, Genève, 1978.
- Marcelić, Josip, *Turinsko platno*, Duh i voda, Jelsa, 1994.
- Mély, Fernand, *Exuviae sacrae Constantinopolitanae*, E. Leroux, Paris, 1904.
- Tessier, Jules, *La Quatrième Croisade. La diversion sur Zara et Constantinople*, Paris, Leroux, 1884.
- Ostrogorski, Georgije, *Povijest Bizanta 324.-1453.*, preveli Marina Miladinov, Kiril Miladinov, Golden marketing, Zagreb, 2002.
- Pauphilet, Albert, Sur Robert de Clari, *Romania*, t.1.LVII. 1931. str. 293-311.
- Riant, Paul, *Trois inscriptions relatives à des reliques rapportées de Constantinople par des croisés allemands*, éditeur Daupéley-Gouverneur (Nogent-le-Rotrou), 1880.
- Saintyves, Pierre, *Les Reliques et les Images légendaires*, Mercure de France, Paris, 1912.
- Skok, Petar, *Tri starofrancuske kronike o Zadru*, JAZU, Zagreb, 1951.
- Villehardouin, Geoffroi de, *La conquete de Constantinople par Geoffroi de Ville-Hardouin avec la continuation de Henri de Valenciennes: texte original accompagnée d'une traduction par M. Natalis de Wailly*, F. Didot, Paris, 1872.
- Wolfzettel, Friedrich, *Le discours du voyageur*, P.U.F., Paris, 1996.
- Monumenta Germaniae Historica*, scriptorum, TOMVS IV., editit Georgivs Heinricvs Pertz, Leipzig, 1925.

Internet izvori: www.gallica.bnf.fr; www.sacredbible.org/studybible/

BIBLICAL INTERTEXTUALITY IN THE CHRONICLE FROM 1204
THE CONQUEST OF CONSTANTINOPLE BY ROBERT DE CLARI

Summary

A poor and devout crusader from Picardy, Robert de Clari, is the author of *The Conquest of Constantinople* that chronicles that event that occurred in the year 1204. He was a witness to the Fourth Crusade and he finished his chronicle in the year 1216. It gives a distant historical perspective of the positive and negative aspects of the crusade. In view of the fact that the Fourth Crusade unexpectedly deviated from the path to the Holy Land, Clari, with other devout crusaders, express their disapproval and search for truth and moral justification. The crusader ideology is subordinated to the worldly interests of Venice and for that reason the location of Constantinople loses its sacred religious value in Villehardouin's chronicle. In contrast, with Clari, in the episode *Wealth and wonders of Constantinople*, Constantinople retains its sacred quality and the numerous relics are not viewed only as valuable spoils. Among all of the relics mentioned in the work, particular analysis is made of the crystal vial, not only because Villehardouin made no mention of it, but also because that relic has specific biblical significance. Clari joins worldly events with forgotten spiritual aspects of the crusade which is similar to a pilgrimage discourse because it places its ontological value on man as *homo viator* on the road to eschatological Jerusalem. Clari uses the Bible to combine the worldly and the spiritual. On the intertextual level, the real Constantinople is thus connected, in the form of an *urban mirabilis*, with the desired ideal city, the unattained Jerusalem.

Key words: crusade chronicle, urban mirabilis, relics of Passion, intertextuality, Constantinople and eschatological Jerusalem.